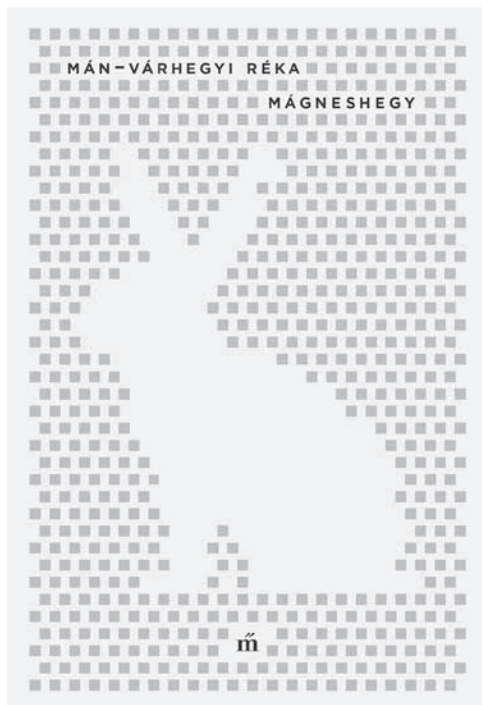

A női lét ironiája

(Mán-Várhegyi Réka: Mágneshegy)

Az idézet a 17. századi különcnek és bogarasnak tartott herceg- és irónőről, Margaret Cavendish-ről szól, első fele így hangzik: „A magány és a lázadás micsoda látomását idézi Margaret Cavendish alakja elénk! Mintha egy uborka futott volna fel a kert rózsáira és szegfűire, és megfojtotta volna valamennyit”.¹ Mán-Várhegyi a mottó kapcsán azt nyilatkozta az *Élet és Irodalom*-ban,² hogy Virginia Woolf és a feminista irodalomkritika kérdései közel állnak hozzá, de nem választotta volna a mottót csak azért, hogy ezt közölje az olvasókkal. „A kérdést az uborka döntötte el” – mondja. Majd így folytatja: „A szöveg uborkához hasonlít egy előkelő hölgyet, holott a nőket hamvas vagy érett barackhoz szokták hasonlítani, [...] van valami varázslatos ebben az uborkahasonlatban, mert egyszerre teszi komikussá és tragikussá Margaret Cavendish alakját úgy, hogy különös módon empátiát is ébreszt iránta”. Mán-Várhegyi szavai alapján úgy gondolom, a mottó kulcsfontosságú a regény értelmezésében: nemcsak az ábrázolt női karakterek furcsaságaira irányítja rá a figyelmet, de a szöveg alapvető hangvételét is meghatározza.

A regény nőalakjaira szinte kivétel nélkül igaz, hogy már-már groteszken ábrázolt, összetett karakterek: egyszerre komikusak és tragikusak, ugyanakkor abszolút szerethetők. Börönd Enikő például az életének nehézségeire a pszichológustól megoldást váró középosztálybeli-értelmiségi nő útját járja, ugyanakkor alakja attól válik eredetivé, hogy problémáin nagyon is reflektíven és ironikusan szorong. Amikor Amerikából való visszatérése után újra az anyjánál lakik, és egy barátnője felajánlja neki, költözzön át hozzá nyugodtan, Enikő így hárit: „Kösz, nagyon kedves vagy – de fel kell dolgoznom a traumáimat, a frusztrációimat, a félelmeimet, a nyavalyáimat és mindent, ami az anyámhoz kapcsolódik. Tudod, ha ezzel megleszek, akkor végre tiszta lappal indulhatok, elmúlik az írásgörcsöm, megtalál a szerelem és a boldog jövő. Szólok majd, ha máshogy alakul a dolog” (150.). Enikő a regény családi viszonyaiban is részletesen látatja, megismerjük anyját, Mártát, nagyanyját, Reneét, valamint nagynénjét, Zsókat is: egyikük sem sematikus női karakter, mindegyikükben van valami szokatlan tulajdonság, amit az ironikus elbeszélői hang remekül kidomborít. A Margaret Cavendish-i értelemben leguborkaszerűbbnek a kisregényét évtizedek óta író Zsóka mondható, aki testvérehez és unokahúgához hasonlóan idejének jelentős részét fordítja saját lelkének analizálására. Szólamának hatásosságát szintén az ironikus beszédmód garantálja, amelynek segítségével (az alábbi példában a komikus hatású végtelen metaforahalmazással) érvényesen tudnak megszólalni a voltaképpen közhelyek is: „A boldogulásunk kulcsát lelkünk szénakazlában kell megtalálnunk. Hiába várjuk mástól, hogy megolajozza lelkünk nyikorgó ajtóit. Hiába várjuk, hogy jöjjön valaki, és végre kicserélje lelkünk kiégett villanykörtéjét, hogy valódi fényünkben pompázhassunk. Azt a villanykörtét, tudom, pon-

Pálffy Eszter

(1989): a Pécsi Tudományegyetemi Bölcsészettudományi Karán végzett magyar-esztétika szakon 2013-ban. 2019-ben doktori fokozatot szerzett ugyanitt, az Irodalomtudományi Doktori Iskolában. Jelenleg a Jelenkor folyóirat szerkesztője.

„Mivel nőként egy nőről írok, több dolog miatt aggódhatok, például hogy a majdani olvasók, és most lényegtelen, hogy lesznek-e, vagy sem, a főszereplőt velem fogják azonosítani. Külön nehézséget jelent, hogy a történetben szerelem van, érzelmek vannak, a főszereplőnek lelki élete van, és emiatt az a veszély fenyeget, hogy a regényt majd könnyed nyári olvasmánynak tartják” (81.) – sorolja a *Mágneshegy* egyik főszereplője, a szociológushallgató Réka mindazokat a problémákat, amelyek felmerültek regényírói kísérlete során. Mindez vonatkozatható Mán-Várhegyi Réka 2018-ban megjelent, 2019-ben az Európai Unió irodalmi díját elnyerő regényére is, vagyis az aggodalmakat könnyen olvashatjuk a (regényszereplővel azonos keresztnévű) író önreflektív, ironikus tépelődéseket – annál is inkább, mert az önreflexivitás és az ironia a *Mágneshegy* legjellemzőbb minőségei.

A regényben megjelenő regényíró Réka pontról pontra felveti a nők irodalmi megszólalásának elméleti alapkérdéseit: milyen társadalmi-anyagi feltételek szükségesek ahhoz, hogy egy nő egyáltalán írhatson, miért tekintünk másképp egy nő által írt regényre, mint egy férfi által írt, hogyan kerülheti el egy női szerző a lektűrre válást stb. A *Mágneshegy* a feminista irodalomkritika egyik alapszövegéből, Virginia Woolf *Saját szobájából* származó mottóval tágabb értelemben is kijelöli azt az irodalmi hagyományt, amelyhez csatlakozni kíván, ugyanakkor a Woolf-szövegből kiválasztott konkrét szöveg helyén ennél többet és pontosabbat is megelőlegez a regény szándékaiból.

1 WOOLF, Virginia. 1986. *Saját szoba*. Ford. Bécsy Ágnes. Európa, Budapest, 87.

2 KŐSZEGHY László. 2018. november 23. „A kérdést az uborka döntötte el”. Beszélgetés Mán-Várhegyi Rékával. In: *Élet és Irodalom*. <https://www.es.hu/cikk/2018-11-23/koszeghy-laszlo/a-kerdest-az-uborka-dontotte-el.html> (a letöltés ideje: 2020.01.07.)

gyolán fogalmazok, magunknak kell becsavarnunk” (197.).

A könyvben megjelenített egyik fő társadalmi csoport a társadalomtudós-szociológus értelmiség. Az az ironikus megközelítés, amelyről Mán-Várhegyi ezt a közeget szemléli, meglátásom szerint nemcsak a Virginia Woolf-i, de korábbi nőírói hagyományhoz is kapcsolódik: a *Mágneshegy* egyes fejezeteiben Jane Austen regényeihez hasonló módon működteti az iróniát. Mán-Várhegyi, akárcsak Austen, vesz egy felsőbb társadalmi réteget, amelynek viselkedési és társasági konvencióit hosszú történeti hagyomány formálta, s amelynek jelenkori működését szemmel láthatóan kiválóan ismeri, majd távolabb lép, és kifigurázza a csoport életét meghatározó különböző társasági események, ceremóniák azon elemeit, amelyek külsőbb nézőpontból nevenségesnek tűnhetnek. Ami Jane Austennál kötetlen esti összejövetel Mrs. Phillipséknél, az itt egy budai értelmiségi családnál szervezett vacsora, a bál bölcsész házibuli, a bath-i balszezoni kiruccanás (inkluzíve tenger) pedig nemzetközi konferencia. Az ironikus megközelítéshez szükséges külső nézőpontot a regényben Réka és Regina alakja mutatja fel: Réka azért kívülálló, mert Békásmegyerről frissen Budapestre került elsőéves egyetemista, a regény utolsó részében Regina koncentrált elbeszélésben pedig azáltal jön létre a külső nézőpont, hogy a határozottan a provincialitás jegyeit mutató szociológus még sosem járt nemzetközi konferencián.

Regina karakterének ábrázolása különösen olyan, mint Jane Austen leírása egy kissé korlátozott vidéki nőről. Az hagyján, hogy a debreceni tanársegéd a buszon rögtön előveszi a rántott húsos szendvicset, de annyira tart az angol nyelvű előadástól, hogy végtelenítve hallgatja előzetesen kazettára felvett saját konferenciaelőadását, sőt: „most utólag jut csak eszébe, hogy talán jobban jár, ha egy anyanyelvű angol felolvasását veszi kazettára, azt alfában meghallgathatta volna néhányan, hogy aztán Firenzében úgy szólaljon meg, mint egy született brit. Akkor aztán mindenki azt hinné, hogy egyébként is ilyen jól beszél angolul, és nagyon meglepődnének, ha odajönnének hozzá barátkozni, és ő csak magogna, mint egy hülye, debreceni nő” (353.). Regina azonban nemcsak saját előadásának visszahallgatásával, de a BBC Prime csatorna műsorai segítségével is pallérozta angolját a nemzetközi konferenciára: nagyon jól eltalált az a rész is, amikor a slamosan öltözött angol nőket látva eszébe jut egy divatműsor, amelynek lényege, hogy borzalmas megjelenésű nőket varázsolnak vonzó és stílusos teremtésszé. Az elbeszélő hosszasan részletezi a műsort, amelyben az alanyt fokozatosan vezetik rá arra, hogy először meglássa ruháinak esetlenségét, majd önállóan is képes legyen itélni („[É]s ő csak áll a próbababák előtt, és lelkesült döbbenettel csapja össze a kezét, hogy te jó ég, még soha nem gondoltam rá, hogy nekem jól áll a ceruzaszoknya!” [369.]), s felvázolja, hogyan fejlődött Regina ízlése is néhány epizód megtekintése után („[e]lőtte Regina nem mindig látta meg a katasztrófát, de néhány műsor után megértette a lényegét” [368.]).

A női alakok és a nőírói hagyomány tehát hangsúlyos szerepet játszik a regényben, ugyanakkor a regény szociológus közegének ábrázolását meghatározó végtelen irónia ettől függetlenül is vizsgálható. „Jó formában vagyok, bőszen karikírozok és sarkítok, nem riadok vissza a kisebb-nagyobb túlzásoktól és szokatlan képzetársításoktól” (18.) – ezt a regénybeli énelbeszélő,

Réka mondja saját magáról, ugyanakkor mindez általánosságban találoz jellemzi Mán-Várhegyi Réka elbeszélői hangját. A *Mágneshegy* olyan alakokat tipizál, akiket, valljuk be, pontosan ismer a mai tudományos élet színtereinek rendszeres látogatója, színjátékainak résztvevője. Az elbeszélő nem kivételez senkivel, idős és fiatal tudósgenerációkat egyaránt kifiguráz: a Börönd Enikőnek Amerikából való hazatérése után félállást biztosító professzorról megtudjuk például, hogy „a hetvenes évek második felében progresszív irodalomtörténésznek számított”, ám „az elmúlt évtizedekben gyakorlatilag idénőtt a málladozó falak, az üvegajtós könyvszekrények és a barna bársony kiskanapék közé, irodáját időnként saját maga takarítja, annyira szereti” (50.); a regény férfi főhőséről, a pályakezdő Bogdánról pedig Enikő első benyomása az, hogy „tipikus fiatal kutató [...], olyan, aki remegve várja, hogy végre betagozódhasson valamelyik mumifikálódott professzor alá, ennek érdekében még attól sem riad vissza, hogy a világ legunalmasabb kutatási témáját válassza, csak mert az a múmia szétkutatott témájának egyik leágazása” (58.). Persze ez még mind semmi, a legrosszabbak „a szakma idiótái”, akik „például egy konferencia szünetében kávéval és pogácsával a kezükben potyautasoként bekapcsolódnak egy-egy vitába, belógatják a nagy fülüket, bólogatnak, hümmögnek” (51.).

Az irónia egyrészt megjelenik tehát egyes jellemző karakterek tipologizálásában, ugyanakkor fontos stílusesszövege a könyvben nagy szerepet kapó különböző társas események (konferenciák, a budai értelmiségi családnál szervezett vacsora) leírásának is. Az elbeszélő ezeknél a jeleneteknél legfőképp arra épít, hogy minden nagyobb létszámú társas összejövetel – legyen szó akár intézményi keretek közt zajló, formális rendezvényről, akár kötetlen vacsoráról – szükségszerűen tartalmaz bizonyos rituális, ismétlődő elemeket, borítékolható fordulatokat. Egy konferencia megnyitóján minden egyes esetben elhangzik, mekkora öröm, hogy sikerült megszervezni az eseményt, egy magánlakásban zajló vacsorán pedig óhatatlanul terítékre kerül a kérdés, hogyan is helyezzenek el sok embert egy asztal körül. A regény ilyen típusú jelenetei azért válnak ironikussá, mert Mán-Várhegyi elbeszélője (nagyon is tudatosan) úgy tesz, mintha nem venné észre, hogy tartalom nélküli közhegyekkel van dolga: pontosan tudósít ezekről is, jólnevelt és megbízható narrátorhoz illően. Így olyan külső nézőpont jön létre, amely távolságot tart a leírt eseményektől, és amelyből nézve nem elkülöníthető, melyik mondatnak van súlya, és melyiknek nincs. A regényt záró olaszországi konferencián például így értesülünk egyenesben arról, hogy egy konferencia megszervezése előtt válogatott nehézségek tornyosulnak: „A lófarkas nő neve Sabina, és rettenetesen boldog, mert sikerült a lehetetlen, és megszerverték ezt a konferenciát” (359.); a budai vacsorán pedig, miután Bogdán sikeresen kinyit egy asztalt, az énelbeszélő híven beszámol a nagy tettet kísérő kötelezően örvendező megnyilvánulásokról: „[I]eülünk az asztal köré mindannyian, [...] közben még mindig Bogdánt ünnepeljük, akiben egy mérnök veszett el” (121.). Egy vacsoránál elengedhetetlen az is, hogy előbb-utóbb az asztalra kerüljön az étel, és azt mindenki megdicsérje, ezt a jelenetet Mán-Várhegyi így karikírozza: „Ernö pedig behozza a fácános tepsiket, és önfelédtt óbégatásba kezdünk mindannyian, hogy milyen jól néz ki, milyen illatos, milyen gyönyörű” (128.).

Szolláth Dávid kritikájában „ellenállhatatlanul gonosz”-nak nevezi a Mán-Várhegyi-regény iróniáját. „Körülbelül a leggyilkosabb és a legelvetemültebben szórakoztató, amit csak olvashatunk ma a magyar prózában” – írja róla.³ Az iróniának a regényben talán az a „leggyilkosabb”, legnagyobb tétellel bíró válfaja, amely közvetlenül ráirányítja a figyelmet a szociológiai kutatások tudományos közege és a „valós társadalmi problémák” közti szakadékra. A regény szociológusainak legfőbb motivációja az egyetemi karrierépítés, a konferenciák (a pogácsát és a kávé leszámitva) nem érdekelnék senkit. Regina, aki egy menekülteket segítő alapítványnál dolgozva egyedüli szereplőként kerül tényleges kapcsolatba más társadalmi réteggel, munkája alantasságáról panaszkodik: „ez a világ igazságtalansága, hogy míg mások kutatnak, mint Marci Hevesen, míg mások terepmunkáznak, mint hal a vízben, addig ő – nem is folytatja” (292.). Enikő egyenesen reflektál arra, hogy sajnos nem tökéletes a társadalmi érzékenysége, „neki a nyomorúság a kutatási területe, de szintiszta elitizmusból őt kizárólag a tisztességes nyomorúság érdekli, a szép vidéki nyomorúság, az ideológiai nyomorúság, az egzotikus nyomorúság, viszont ezek a fővárosi nyomorultak, ezoterikusok, panelprolik, metrózók, HÉV-ezők megvetést váltanak ki belőle” (168.). A legfrappánsabban a nemzetközi konferencia leírásánál jelenik meg ez a kettőség, ahol az előadók feltűnően vidámak, „[c]sak akkor komorulnak el, amikor szomorú szavakat mondanak, mint például a főszereplő povertyt vagy inequalityt, de amint egy-két mondatra eltávolodnak a szomorú szavaktól, visszatér a jókedvük” (360–361.).

A szociológus értelmiség ilyen fokú pellengérré állítása miatt jogosan gondolhatnánk: a könyv cinikus üzenete az, hogy a társadalomtudósokat nem túlzottan érdekli a társadalom, illetve hogy a társadalmi problémák megoldásához szemernyit sem visz közelebb a róluk szóló tudományos diskurzus. Ugyanakkor mégsem gondolom, hogy a könyv ezt szeretné állítani. Nemcsak azért, mert meggyőződésem, hogy az irónia olyan közegek ábrázolására alkalmas stílus eszköz, amelyekkel a szerző/elbeszélő alapvetően mégiscsak szimpatizál, de azért sem, mert a könyv nyitott szerkezete garanciát jelent arra, hogy a felvetett és sok nézőpontból megközelített kérdésekre ne szülessenek egysíkú válaszok. A regény széttartó szerkezetére, a lineáris elbeszélés kezdeti illúziójának megtörésére (és az ezek nyomán előálló műfaji dilemmára: regény-e egyáltalán?) vonatkozó kérdések a könyv számos kritikusat foglalkoztatták már: úgy gondolom, mindezek egyrészt összhangban állnak a regény alapvető önreflektív-ironikus jellegével,

másrészt pedig utat nyitnak a többféle értelmezésnek, sikeresen kerülve el mindenfajta didaktikusságot.

A regény az egyetemi oktató szociológus értelmiség mellett alsóbb társadalmi csoportokat is ábrázol, amelyek között az átmitizált telep-ként megjelenő Békásmegyert, Bogdán kutatási terepe kap központi szerepet. A fikció szerint Békásmegyert olyan elzárt tér, zárványvilág, ahonnan voltaképpen nincs kitörési lehetőség, s ahol a be- és kiutazáshoz is külön engedély kell: a regényben a két külön világ között épp a társadalomtudós kutatói perspektíva teremti meg az átjárást. A regény békásmegyeri szálánál, illetve általánosságban az értelmiségén kívüli társadalmi rétegek ábrázolásánál sokkal kevésbé lép előtérbe az ironikus hang, az elbeszélő kivételes megfigyelőkészsége és eredeti perspektívából közelítő látásmódja azonban itt is jelen van, pontossá és érzékennyé téve ezeket a részeket is. Az elbeszélő nagyon hatásosan ragadja meg például azoknak a szegénységben élő nőknek a kilátástalan sorsát, akikkel Regina a különböző mellékállásaiban dolgozik együtt: „De a terméktesztelés még ennél is megalázóbb. Egy csapat szomorú nővel kóstoltat sonkát. Egy csapat szomorú nővel teszteltet sminkkészletet. Egy csapat szomorú nővel beszélget a szórtelemnitési szokásaikról” (312.). A regényben nyomon követt békásmegyeri család nagy tragédiája az anya halála, aminek súlyosságát az érzékelteti hitelesen, hogy az általa vásárolt nyúl is elpusztul, mert a család többi tagja egyszerűen elfeledkezik róla. Ez a regény egyik legszebb és legszomorúbb mondata: „Sokkal nagyobb volt a bánat, mint amit egy egyszerű húsvéti nyúl el tud viselni” (242.).

Mán-Várhegyi regénye, rendkívül éleslátó módon, nagyon sok kérdést érint a mai magyar társadalom problémái közül: egyszerre szól a nők helyzetéről, a társadalom perifériáin élők helyzetéről, az első generációs értelmiségi lét nehézségeiről, vidék és főváros ellentétéről stb. Mivel főhősei társadalomtudósok, a regény mindezeket a problémákat nemcsak megjeleníti, de reflexió tárgyává is teszi, ezáltal pedig azok összetettségére, bonyolultságára is rávilágít. Azt hiszem, a könyv (nagyon szimpatikus módon) egyedül ezt állítja teljes bizonyossággal: hogy a komplex jelenségekre nincsenek egyedüli és végérvényes válaszok. Minden más kérdésre az igaz, hogy több oldalról vizsgálható, sokféle módon értelmezhető, különbözően megítélhető, vagy épp: irónia tárgyává tehető.

(Magvető Kiadó, 2018)
Pálfy Eszter

3 SZOLLÁTH Dávid. 2019. „A kritikai realizmus jelentősége ma” (Krusovszky Dénes: *Akik már nem leszünk sosem*; Mán-Várhegyi Réka: *Mágneshegy*). In: *Jelenkor*, 1., 116–123., 118.